

DOI: 10.18427/iri-2018-0016

Az idegennyelv-választás kérdése az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében

Meggyesné Hosszu Tímea

SZTE JGYPK Gyógypedagógus-képző Intézet, Szeged
meggyestimea@gmail.com

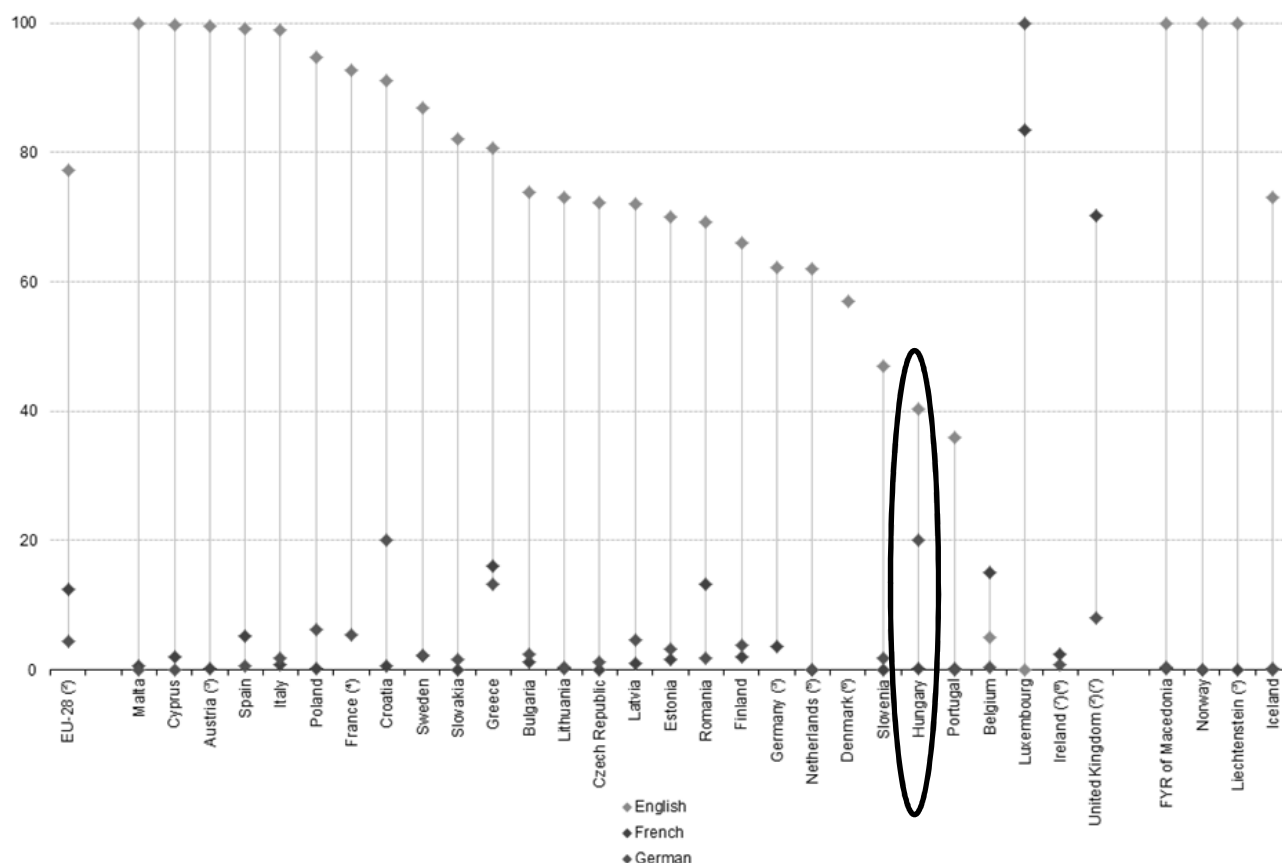
A magyar köznevelésben a nyelvoktatást is a Nemzeti alaptanterv (NAT) szabályozza. A NAT az idegen nyelvi kommunikációt az egyik kulcskompetenciaként jelöli meg. A NAT meghatározza, hogy az általános iskolai oktatás során egy a tanult idegen nyelvet kell kötelezően tanulni (Öveges, 2013). A 2012-es NAT szerint az első idegen nyelv kötelező tanulásának kezdetét a negyedik osztályra teszi, de lehetővé teszi az 1-3. osztályokban is az idegennyelv-tanulást, amennyiben az intézmény pedagógiai programja ezt lehetővé teszi, illetve a személyi feltételek rendelkezésre állnak (110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelet; Öveges, 2013). Az alaptanterv az általános iskolában a második idegen nyelv tanítását 7. osztálytól lehetővé teszi, de nem teszi kötelezővé. Az első idegen nyelv tekintetében a választható nyelvek közé az angolt, a németet, a franciát és a kínait sorolja (110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelet). A szabad nyelv választás lehetősége a második idegen nyelv esetében jelenik meg teljes egészében (Öveges, 2013).

A fogyatékos tanulók esetében az idegennyelv-tanítás az esélyegyenlőség megvalósulásának egy területeként értelmezhető (Meggyesné, 2017). Az Európai Bizottság dokumentumai alátámasztják, hogy „valamennyi sajátos nevelési igényű tanuló csoportban sikereket értek el a gyermekek az idegennyelv-tanulás terén” (Meggyesné, 2015; European Commission, 2005). „Vannak sajátos nevelési igényű tanulók, akik az idegennyelv-tudás magas fokára jutnak, és vannak, akik nem. Az alacsonyabb szinten teljesítő tanulókat egyéb előnyökhöz juttatja a nyelvtanulás. Esetükben a szerényebb nyelvi teljesítmények mellett hangsúlyosabb a személyiségük, képességeik fejlődése, gazdagodása” (Meggyesné, 2015; McColl, 2005). „Az 1998-ban bevezetésre került Nemzeti alaptanterv lehetővé tette az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára a speciális szakiskolák 9-10. évfolyamán az idegennyelv-tanulást. Az általános iskolai osztályokban azonban hosszú ideig csak lehetőségként jelent meg az idegen nyelvekkel való ismerkedés” (Meggyesné, 2015). „Az Európai Bizottság ajánlásának megfelelően az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára a 2015/2016-os tanévtől került kötelező bevezetésre az idegen nyelv oktatása” (Meggyesné, 2015). A szabályozó dokumentumok a hetedik osztálytól írják elő az általános iskolában a nyelvtanítást az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára (Meggyesné, 2015).

Nyelvválasztás a többségi intézményekben

Magyarországon a rendszerváltás az idegennyelv-tanítás területén is változást eredményezett. Az orosz nyelv eltörlésével vált szabadabbá a nyelvválasztás. A rendszerváltásig kötelezőként oktatott orosz nyelvet a legnagyobb arányban az angol és a német nyelv váltotta fel (Szénay, 2005). Ahogy a lenti grafikon mutatja (1. számú ábra), e két nyelvnek meghatározó szerepe van napjainkban is a nyelvoktatásban, sőt azt is láthatjuk, hogy a nemzetközi trendhez hasonlóan a leggyakrabban tanult idegen nyelv Magyarországon az angol.

1. ábra. Mely nyelveket tanítanak az általános iskolákban? 2014 (%)

Forrás: Eurostat, UNESCO Institute for Statistics, OECD

Nyolcadikos tanulók idegen nyelvi motivációját és attitűdjét mérő vizsgálat szerint a tanulók két kategóriába oszthatók: a világnyelvet (angol) és a nem világnyelveket (német, francia, olasz, spanyol, orosz) tanulók csoportjába. A diákok többsége az első idegen nyelvként az angolt választja (Dörnyei et al., 2006; Nikolov, 2011). „Mivel az iskolák nem képesek minden diák számára biztosítani a szabad nyelvválasztást”, az tapasztalható, hogy a jobb érdekérvényesítő képességgel, és az előnyösebb szociokulturális háttérrel rendelkező diákok inkább angolul tanulnak, míg a leszakadó diákok inkább a német nyelvet tanulják (Nikolov, 2007, 2011:1049).

Nyelvválasztás az eltérő tantervű általános iskolákban

Az eltérő tantervű általános iskolák az enyhén értelmi fogyatékos tanulók gyógypedagógiai oktatását biztosító gyógypedagógiai oktatási intézmények. „Az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára készült kerettanterv nem nyelv specifikus, nem határozza meg a tanítandó idegen nyelvet” (Meggyesné, 2015; 51/2012. (XII.21.) számú EMMI rendelet). A Nemzeti alaptantervben első nyelvként meghatározott választható nyelvek közül bármelyik idegen nyelv tanítható. Meggyesné és Lesznyák (2014) az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek idegennyelv-tanításának helyzetét feltáró vizsgálatából az a tendencia rajzolódik ki, hogy az eltérő tantervű iskolák többsége angol nyelvet tanít. A pilot-vizsgálatban részt vevő iskolák között (N=16) egyetlen intézmény volt, ahol német nyelvet tanítottak. A német nyelvet tanító intézmény esetében a nyelvválasztás háttérében a rendelkezésre álló pedagógus által beszélt idegen nyelv állt. A többi iskolánál is megfigyelhető volt, hogy leggyakrabban a rendelkezésre álló szakember kompetenciája függvényében választották ki a tanítandó idegen nyelvet. A második leggyakrabban megjelölt nyelvválasztási szempont az volt, hogy az adott nyelv folytatható legyen a szakiskolai képzés során (Meggyesné & Lesznyák, 2014).

Meggyesné (2017) az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegennyelv-tanulási motivációját vizsgálva ismét vizsgálta az iskolákban tanított nyelv kiválasztásának szempontjait. A kutatás mérőeszköze a gyógypedagógiai módszertani központok 8. osztályos tanulóinak (N= 195) idegen nyelvet tanító pedagógusai számára összeállított háttérkérdőív volt. A háttérkérdőív kérdései nagyrészt megegyeztek a fent bemutatott korábbi vizsgálat kérdéseivel.

Az előzetes feltevés az volt, hogy az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegennyelv-választási szempontjai a korábbi vizsgálathoz képest kedvezőbben változtak, illetve, hogy a vizsgált tanulói populáció kognitív sajátosságaihoz igazított idegennyelv-tanítás esetén magasabb a tanulók idegennyelv-tanulási motivációja.

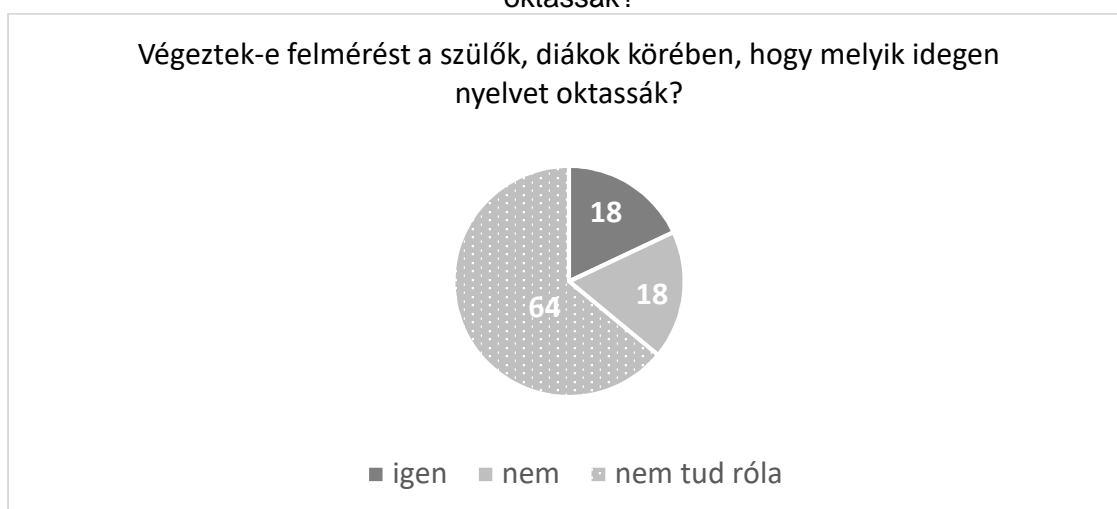
Az 1. táblázatban az eltérő tantervű általános iskolákban (EÁI) vizsgált tanulók száma látható. A táblázatból látható egyrészt, hogy kétféle idegen nyelvet tanítanak a vizsgált egységes gyógypedagógiai módszertani központokban, másrészt pedig, hogy a nyelvek megjelenése összhangban van az 1. ábrán látható Eurostat adatokkal, mind az uniós országok tekintetében, mind pedig a magyarországi gyakorlat tekintetében. Az angol nyelv tanítása az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében is lényegesen nagyobb arányban van jelen, mint a német nyelv tanítása. A 2013-ban elvégzett felmérés eredményei szerint csupán egy iskolában tanítottak német nyelvet (Meggyesné és Lesznyák, 2014). Mára ez a helyzet változott, több enyhén értelmi fogyatékos gyermek tanul németül, mint korábban. Ennek a fontosságára a következő fejezetben térünk ki.

1. táblázat

Intézménytípus	Nyelv		
	Angol	Német	Mind
EÁI	153	42	195

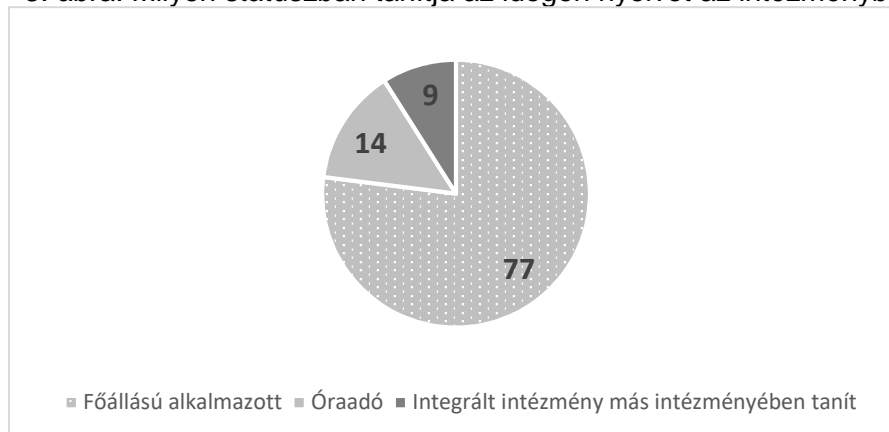
A nyelvválasztás felmérése

2. ábra. Végeztek-e felmérést a szülők, diákok körében, hogy melyik idegen nyelvet oktassák?

A tanulók 64 %-a esetén a pedagógusok nem tudtak róla, hogy végeztek-e az iskolában felmérést a szülők vagy a diákok körében arra vonatkozóan, hogy mely idegen nyelvet oktassák. A vizsgált tanulói populáció 18 %-ra vonatkozóan végeztek felmérést, és 18 %-ra vonatkozóan pedig nem végeztek felmérést a nyelvválasztással kapcsolatosan. Feltűnő, hogy a válaszadó pedagógusok több, mint 60 %-ban nem tudtak pontos választ adni a kérdésre. Ez a válaszadói bizonytalanság (tájékozatlanság) részben abból adódhat, hogy a nyelvet tanító pedagógusok 14%-ban óraadóként dolgoznak az intézményekben, és további 9 %-uk egy integrált intézmény más tagintézményében tanít, és csak a nyelvórákat tanítja az adott gyógypedagógiai iskolában (3. számú ábra). Elgondolkodtató, hogy a fennmaradó válaszadók 77 %-a az iskolák főállású dolgozójaként tanítja az idegen nyelvet, szerves része a tantestületnek, mégsem tudja, zajlott-e felmérés a nyelvválasztásról. Valószínű, hogy ha nem végeztek felmérést, ezekben az iskolákban vagy nem tartják fontos feladatnak az idegen nyelvek tanítását vagy esetleg nincs együttműködés az iskolák pedagógusai között, ami további szervezetfejlesztési kérdések irányába mutat.

3. ábra. Milyen státuszban tanítja az idegen nyelvet az intézményben?

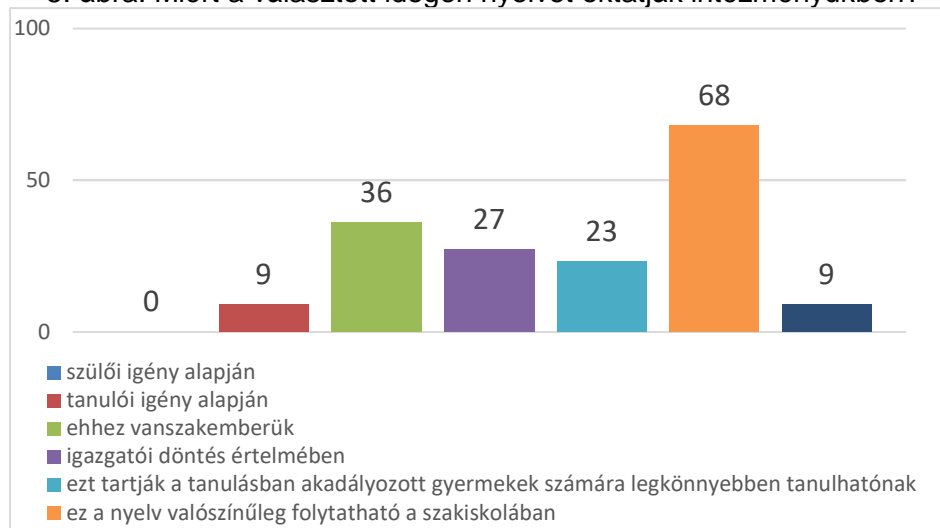

4. ábra. Az idegen nyelvet tanító pedagógus képzése

Sajátos pedagógiai helyzetet teremt az a tény, hogy az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára kötelezően bevezetett idegen nyelv-tanításra nem voltak felkészítve a gyógypedagógiai iskolák. A köznevelési törvény szerint ezekben az intézményekben nyelvpedagógus vagy gyógypedagógus taníthat idegen nyelvet, feltéve, ha rendelkezik felsőfokú nyelvvizsgával. A legideálisabb képzés a nyelvtanári végzettséggel rendelkező gyógypedagógus lenne. A vizsgált minta kevesebb, mint 10 százalékát tanítja olyan gyógypedagógus, akinek nyelvtanári végzettsége is van. A törvényi előírásoknak továbbá megfelel még a mintából a gyógypedagógusoknak az a 4 %-a, akinek van felsőfokú nyelvvizsgája, illetve a 32 %-nyi nyelvtanár. Eszerint a vizsgált tanulói populáció kevesebb, mint felét (46%) tanítja idegen nyelvre olyan pedagógus, aki a képzési előírások tekintetében a törvényi előírásoknak megfelel. A felsőfokú nyelvvizsgával rendelkező gyógypedagógus és a nyelvtanár ugyan eleget tesz a képzés tekintetében előírt követelményeknek, de mégsem mondható ideálisnak a szaktudásuk. A gyógypedagógusnak hiába van felsőfokú nyelvvizsgájuk, hiányoznak a nyelvtanításhoz szükséges módszertani ismereteik, ugyanakkor a nyelvtanárok nem ismerik az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek kognitív, és tanulási jellemzőit, illetve e sajátosságokhoz igazított gyógypedagógiai módszertant. Hogy milyen szempontokat mérlegeltek az iskolák az idegen nyelv kiválasztása során, azt a következő grafikon ábrázolja (4. ábra).

5. ábra. Miért a választott idegen nyelvet oktatják intézményükben?

Az eredmények azt mutatják, hogy a nyelvválasztás legfontosabb szempontja nem az, hogy az idegen nyelv sajátosságait tekintve illeszkedik-e az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek kognitív sajátosságaihoz (23 választás). A nyelvválasztás két meghatározó szempontja, hogy a választott nyelv tanulása valószínűleg folytatható lesz a szakiskolában (68 választás), illetve, hogy az adott nyelv tanításához van szakemberük (36 választás) az iskoláknak.

Ajánlás az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek kognitív sajátosságaihoz igazodó nyelvválasztás szempontjaihoz

Az idegen nyelv megfelelő kiválasztása valamennyi tanuló számára erőteljes motiváló hatással bír. A tanulási problémákkal küzdő tanulók számára az idegennyelv-tanulás gazdagító és jutalmazó élmény lehet, azonban frusztráló élménnyé is válhat, ha az optimálisan tervezettel ellentétes a tanulási-tanítási folyamat megvalósulása (Schwarz, 1997). E nehézségek egyre komolyabbá válnak, ha a pedagógusok nem igazítják az idegennyelv-tanítást a tanulók sajátos nevelési szükségleteihez. Az elsődleges szempont, amely mentén érdemes az optimális idegennyelv-tanulási környezetet kialakítani, a gondos nyelvválasztás, mivel a különböző idegen nyelvek eltérő nehézséget jelentenek a tanulók számára. Seymour és munkatársai (2003) megalkották az európai nyelvek felosztását a nyelvekre jellemző helyesírási mélység és a szótagszerkezetek bonyolultsága alapján.

6. ábra. Európai nyelvek osztályozása Seymour és munkatársai vizsgálata alapján (2003)

		Helyesírás mélysége	
		Felszíni	Mély
Egyszerű	Szótag- szerkezet Összetett	finn görög portugál francia olasz spanyol német holland dán angol norvég svéd izlandi	

E szerint a nyelvek mély vagy felszíni helyesírású nyelvekre oszthatók (Seymour et al., 2003). A felszíni helyesírású nyelvek helyesírása a kiejtést tükrözi, szabályai könnyen értelmezhetők. Ilyen nyelvek például a spanyol, az olasz, a német. „A mély helyesírású nyelvek helyesírása nem tükrözi egyértelműen a kiejtést, kevésbé írható le szabályokkal” (Sarkadi, 2006). Jellemző rájuk a következtelen graféma fonéma megfelelés, a szabálytalanságok, a kontextus-függő szabályok és morfológiai hatások jelenléte (Seymour et al., 2003; Sarkadi, 2006). A felszíni helyesírású és egyszerűbb szótagszerkezetű nyelveken könnyebb elsajátítani az olvasást. A mély helyesírású nyelvek elsajátítása problémásabb a diszlexiás nyelvtanulók számára, ezért a felszíni helyesírású nyelveket ajánlatos a diszlexiás tanulóknak tanítani, például a spanyolt, az olaszt vagy a németet (Swartz, 1999; Seymour et al., 2003; Sarkadi, 2006). A tanulási folyamat során a diszlexiás tanulók részképesség problémái nagyon hasonló eltéréseket eredményeznek (ha ezek enyhébb mértékűek is), mint amelyeket az enyhén értelmi fogyatékos tanulók átfogó, generalizált tanulási képességzavara okoz. Ebből kiindulva megfontolandó, hogy az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára választandó idegen nyelvet a diszlexiások számára összeállított ajánlások alapján mérlegeljük.

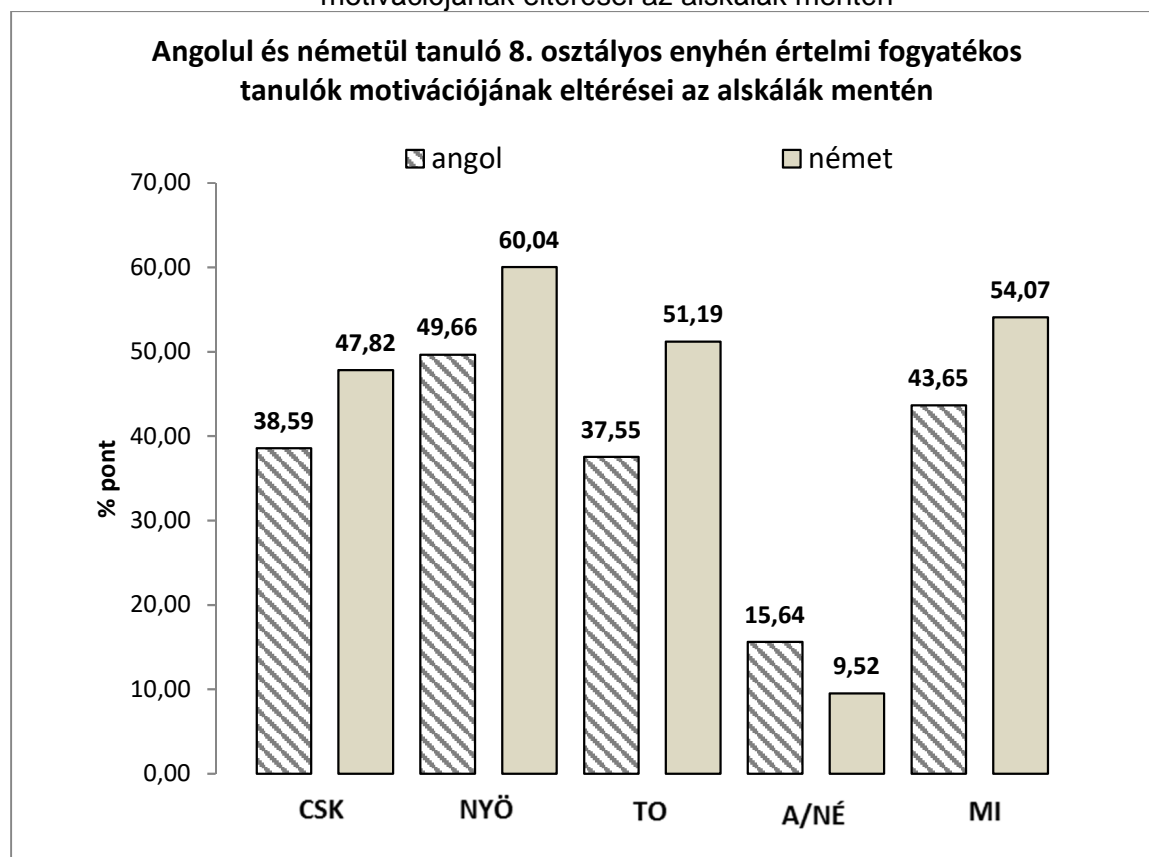
Összegzés

A korábbi vizsgálathoz képest (Meggyesné & Lesznyák, 2014) a vizsgált egységes gyógypedagógiai módszertani központokban javult az angol és a német nyelv tanításának aránya. Több intézményben tanítanak német nyelvet, mint korábban, de továbbra is az angol a meghatározó idegen nyelv.

Meggyesné (2017) 16 alskála mentén mérte az idegennyelv-tanulási motivációt. Előzetes feltevése, miszerint a németül tanuló enyhén értelmi fogyatékos tanulók nyelvtanulási motivációja magasabb, mert a német nyelv szerkezete jobban illeszkedik a tanulók kognitív sajátosságaihoz, nem igazolódott be, mivel nem talált szignifikáns különbséget a német és angol nyelvet tanulók nyelvtanulási motivációja között (2. számú táblázat). Bizonyos motivációs alskálák mentén (a csoportkohézió, a nyelvi önbizalom, a tudásorientáció, a nyelv iránti attitűd és a motivációs intenzitás)

azonban szignifikáns különbségek mutatkoztak (6. számú ábra és a 2. számú táblázat).

7. ábra. Angolul és németül tanuló 8. osztályos enyhén értelmi fogyatékos tanulók motivációjának eltérései az alskálák mentén

2. táblázat. Angolul és németül tanuló 8. osztályos enyhén értelmi fogyatékos tanulók motivációjának eltérései az alskálák mentén

	Nyelv	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	df	Sig. (2-tailed)
Csoport kohézió (CSK)	angol	153	38,59	23,39	1,89	-2,233	193	,027
	német	42	47,82	24,88	3,83	-2,156	62,326	,035
Nyelvi önbizalom (NYÖ)	angol	153	49,66	27,46	2,22	-2,197	193	,029
	német	42	60,04	25,76	3,97	-2,279	68,774	,026
Tudásorientáció (TO)	angol	153	37,55	24,96	2,01	-3,185	193	,002
	német	42	51,19	23,10	3,56	-3,329	69,565	,001
Angol-/németóra értékelése	angol	153	15,64	18,20	1,47	1,928	193	,055
	német	42	9,52	18,20	2,80	1,928	65,259	,058
Motivációs intenzitás (MI)	angol	153	43,65	23,27	1,88	-2,632	193	,009
	német	42	54,07	20,50	3,16	-2,829	72,673	,006
Idegennyelvtanulási motiváció (INYM)	angol	153	36,73	14,49	1,17	-1,165	193	,246
	német	42	39,52	10,63	1,64	-1,385	87,347	,170

Összességében elmondható, hogy az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek idegennyelv-tanítása továbbra is problémás területe a gyógypedagógiának. A törvényben előírt képesítésnek a vizsgált gyermekek esetében a pedagógusok nem egészen 46 %-a felel meg. Hasonlóan a többségi intézményekhez, az enyhén értelmi fogyatékos tanulók iskoláiban is az angol nyelv tanítása a meghatározó. A kétféle nyelv nyelvtanulási motivációja között nincs statisztikai különbség, azonban az alsóosztályok között előfordul szignifikáns különbség.

Irodalomjegyzék

- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- 51/2012. (XII.21.) számú EMMI rendelet 11. melléklete Kerettantervek a sajátos nevelési igényű tanulókat oktató nevelési-oktatási intézmények számára- Kerettantervek az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára (1-8. évfolyam) - Idegen nyelv.
- Dörnyei Zoltán, Czizér K., és Németh N. (2006). *Motivation, Language Attitudes and Globalisation: A Hungarian Perspective. Multilingual Matters*. Clevedon: Avon.
- European Commission (2005). *Special Educational Needs in Europe. The Teaching and Learning of Languages. Insights and Innovation. Teaching Languages to Learners with Special Needs*. European Commission.
- Eurostat (2016). *Proportion of pupils in primary education learning foreign languages, by language, 2014 (%)*. Eurostat, UNESCO Institute for Statistics, OECD.
- McColl, H. (2005). *Extracts from: "Special Educational Needs in Europe: The Teaching and Learning of Languages: Insights and Innovation"*. European Commission. Letöltés: http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/key/studies_en.html [2017.12.21].
- Meggyesné Hosszu Tímea, Lesznyák Márta (2014). A tanulásban akadályozott gyermekek idegennyelv-tanulásának aktuális kérdései Magyarországon. In Zsemlyei (szerk.), *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet- Közép Európában: XXIV. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. Kolozsvár.
- Meggyesné Hosszu Tímea (2015). *A tanulásban akadályozott gyermekek idegennyelv-tanításának kérdései*. [Digitális tananyag]. Szeged: Szegedi Tudomány Egyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógypedagógus-képző Intézet.
- Meggyesné Hosszu Tímea (2017). Európai helyzetkép az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegennyelv-oktatásáról. In Borsos É., Námesztovszki Zs., & Németh F. (szerk.), *A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 2017-es Tudományos Konferenciáinak tanulmánygyűjteménye: XI. nemzetközi tudományos konferencia, VI. módszertani konferencia, IV. IKT az oktatásban konferencia* (p. 1122).
- Nikolov Marianne (2007). A magyarországi nyelvtanítás-fejlesztési politika: Nyelvtanításunk a nemzetközi trendek tükrében. In Vágó Irén (szerk.), *Fókuszban a nyelvtanulás* (pp. 43-72). Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Nikolov Marianne (2011). Az idegen nyelv tanítása és a nyelvtudás. *Magyar Tudomány*, 172 (9), 1048-1057.
- Öveges Enikő (2013). Idegennyelv-oktatás a köznevelésben- változások az új szabályozók tükrében. *Modern Nyelvtanítás*, 19 (3), 16-25.
- Sarkadi Ágnes (2006). A diszlexiás nyelvtanulók angoltanításának kérdései. *Iskolakultúra*, 16 (6), 94-101.
- Schwarz, R. L. (1997). *Learning disabilities and foreign language learning*. Letöltés: <http://www.idonline.org/article/6065/> [2017.12.21].
- Seymour, P. H. K., Aro, M., & Erskine, J. M. (2003). Foundation literacy acquisition in European orthographies. *British Journal of Psychology*, 94, 143-174.
- Szénay Márta (2005). *Az idegennyelv-ismeret. Jelentés az országos nyelvtudás-felmérés kvantitatív szakaszáról*. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet.